

VLADO MIHELJAK
KRISTINA EGUMENOVSKA

ČLOVEK V SOCIALNEM IN DRUŽBENEM SVETU

POGLAVJA IZ SOCIALNE IN POLITIČNE PSIHOLOGIJE

(Druga, dopolnjena in razširjena izdaja)

Ljubljana 2015

Vlado Miheljak, Kristina Egumenovska
ČLOVEK V SOCIALNEM IN DRUŽBENEM SVETU
Poglavja iz socialne in politične psihologije
(druga, dopolnjena in razširjena izdaja)

Izdajatelj: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE
Za založbo: Hermina Krajnc
Ljubljana 2015

Recenzenta: Vid Pečjak in Mirjana Ule

Naslovnica in prelom: Beton & Vrbinc Co.
Risba na naslovnici:

Tisk: NTD, d.o.o., Ljubljana
Knjiga se tiska kot sproti tisk.

Copyright © po delih in v celoti FDV 2015, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

KAZALO

I.	
POSAMEZNIK V SOCIALNEM IN DRUŽBENEM SVETU	5
Med politično socializacijo in politično kulturo (Vlado Miheljak)	5
Stripovska konstrukcija socialne resničnosti; mačkon Krazy Kat Georgea Herrimana (Kristina Egumenovska).....	37
Filozofi, nori pesniki in znanstveniki: modeliranje dinamike duše na robu samoumevnosti (Kristina Egumenovska).....	49
Diskurzivna »politika« pojmov: primer melanholije (Kristina Egumenovska).....	55
II.	
POSAMEZNIK MED DOMINACIJO IN PODREJANJEM	71
Socialna moč in socialni vpliv (Vlado Miheljak).....	71
III.	
POSAMEZNIK MED ZAZNAVO IN SPOZNAVO	79
Spoznavnoteoretske dileme človeka v socialnem in družbenem svetu (Vlado Miheljak).....	79

I. POSAMEZNIK V SOCIALNEM IN DRUŽBENEM SVETU

Med politično socializacijo in politično kulturo

Vlado Miheljak

*Pravijo, da kdor hoče obvladovati druge, mora obvladati sebe.
Točneje bi bilo, da kdor hoče obvladati druge,
jih mora naučiti, da se obvladajo sami.*

Bertolt Brecht

Politična socializacija je pojem, ki je prišel v standardni družboslovni besednjak relativno pozno,¹ čeprav je zajemal vsebine in problematiko, ki je bila že dolgo, od dvajsetih let prejšnjega stoletja naprej prisotna v obravnavi in pojasnjevanju človekovega socialnega in političnega vedenja. Vlogo vzgojnih obrazcev v družini in primarnem socialnem okolju so poudarjali že v študijah o avtoriteti in družini (Horkheimer, Fromm), pa v sloviti študiji Avtoritarna osebnost (Adorno), prav tako je tudi Kurt Lewin poudarjal vlogo družinske atmosfere za kasnejšo zaznavo in reagiranje na politični realnosti. Tako je Lewin v nekem spisu leta 1941 menil, da glasovalna oz. volilna pravica, princip večinskega odločanja itd. niso temelji demokracije, ampak le tehnično nujna nadgradnja »demokratske atmosfere«, njena konsekvence in izrazna oblika. »*Atmosfera pa se oblikuje skozi subtilna dojetanja, da so ljudje v temelju enaki in imajo pravico do enake mere spoštovanja in upoštevanja.*«² Korak naprej k eksplicitnemu proučevanju politične socializacije ter močnejšemu poudarjanju relevantnih socioloških in socialnopsiholoških vidikov pa je naredil sredi šestdesetih let F. Greenstein. V svoji študiji *Children and Politics* (1965) je definiral politično socializacijo kot »celotno, formalno in neformalno, ciljno in nenačrtovano politično učenje v vsaki življenjski fazi; le-ta ne vključuje le eksplicitno politično učenje, ampak tudi neoznačeno ne-politično vedenje, ki vpliva na politično vedenje, npr. naučitev politično pomembnih socialnih stališč in pridobitev politično relevantnih osebnostnih obeležij. Ch. in W. Hopf³ menita, da je za razumevanje (politično) socializacijskega procesa še zlasti pomembna Greensteinova ugotovitev, da le-ta ne poteka zgolj pod vplivom realne eksistence socializacijskega agenta (»učitelja«), ampak tudi na osnovi vzgleda, idealizirane podobe, ki jo sprejema posameznik na osnovi realne pojave, ki pa ne pride v fizični kontakt z osebkom socializacije in tudi ni imel namena nanj vplivati, ali celo na osnovi popolnoma abstraktne, neosebne pojave. Še več. Včasih se socializacijski proces in pritisk vršita brez direktnih artikulacij skozi vsebine. Tako denimo v šoli nastopa kot latentni, neosebni agent socializacije tudi

¹ Pojem »*political socialization*« je konec petdesetih uvedel politolog Herbert Hyman. V svoji definiciji politične socializacije je poudarjal predvsem dejavnike psihologije učenja, motivacije, emocij, zaznave.

² Lewin, K., Lewin, G.: *Demokratie und Schule*. In: Kurt-Lewin-Werkausgabe. Bd. 6. *Psychologie der Entwicklung und Erziehung*. Hg. V. Weinert, F. E. & Grundlach, H. Huber und Klett Verlag. Bern und Stuttgart 1982, s. 285-291. (cit. po Hopf, Ch. & Hopf, W. 1997: 11)

³ Cf. Ch. Hopf in W. Hopf 1997: 12

»prikriti učni načrt«⁴ (*hidden curriculum*) institucije. Matrica možnih vplivov se tako definira kot kombinacija med vplivi direktnih političnih vsebin versus indirektnih (politično pomembnih nepolitičnih) vsebin ter manifestne versus latentne socializacije (Hopf, Ch., in Hopf, W. 1997: 12). Vpeljava pojmov latentnih in indirektnih dejavnikov pa je tako polje relevantnega vpliva na političnosocializacijski proces razširila tako rekoč na vsa življenjska področja.

Kasneje, v šestdesetih letih je Gabriel Almond v nasprotju s širokim in difuznim enačenjem s procesom učenja politično socializacijo reduciral na proces *vpeljave* (induction) v politično kulturo. »Rezultat tega je skupina stališč, zaznav, vrednotnih standardov in občutkov v odnosu do političnega sistema, do njegovih različnih vlog ter do nosilcev vlog samih. K takšnim izidom spadajo tudi takšna vednost, vrednote in občutki, ki se nanašajo na aspiracije in zahteve političnega sistema (stran inputa) kot tudi na njegove ključne dosežke (stran outputa).«⁵ To pomeni, da karkoli že je po eni strani politična socializacija kot oblika učenja neskončni proces, pa po drugi strani obstaja neka meja (politične) zrelosti, ko lahko rečemo, da so »politično socializirani« udeleženci kompetentni in upravičeni udeleženci političnega dogajanja. Seveda pa ostaja odprto, kdaj kot rezultat socializacije nastopi ta politična zrelost, ki je, kot pravita Ch. in W. Hopf (Hopf & Hopf 1997: 13), ni možno definirati tako kot določene pravne statute, npr. pridobitev aktivne in pasivne volilne pravice. Po eni strani izhaja iz Almondove definicije politične socializacije kot uvoda oz. vpeljave v politično kulturo izpeljava, da otroštvo, mladost in mlajša odrasla faza predstavljajo razvojne faze politične socializacije. Po drugi strani pa glede na življenjske pogoje posamezni udeleženci dosegajo različne stopnje politične zrelosti in kompetentnosti, ki se ne razlikuje le interindividualno, ampak tudi na medgrupni ravni, ki zaznamuje prevladujoča obeležja posameznih družb. Namreč, Almond in Verba sta v svoji sloviti študiji *The Civic Culture*⁶ analizirala stanja politične kulture in »politične zavesti« udeležencev političnega dogajanja v petih deželah (ZDA, VB, ZR Nemčija, Italija in Mehika) in na osnovi empiričnih študij tipizirala tri

⁴ G. Gerbner je v svojem sestavku *Podoba učitelja v množični kulturi v sedemdesetih letih* zapisal, da je »prikriti učni načrt pouka, ki ga nihče ne uči, a se ga vsakdo nauči. Sestavljen je iz simbolnega okvira socialnega reda. ... Vsaka kultura, tako kot vsaka šola, hoče organizirati spoznanja v vzorec, ki kultivirajo socialni red.« (Gerbner, G.: *Teacher, Image and Mass Culture: Simbol function of the »Hidden Curriculum«*. V: Olson, D. R.: »Media and Symbols«. *The Forms of Expression. Communication and Education*. Chicago 1974. (cit. po Ule 1988)

⁵ Cit. po Ch. Hopf in W. Hopf 1997: 13.

⁶ Almond, G. A., Verba, S.: *The civic culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage publications. Newbury Park, London, New Delhi 1989 (orig. izdaja: 1963).

značilne socialne vloge ali drže, ki determinirajo posamezni tip družbe. Udeleženci vsakršnega političnega sistema zavzemajo tri značilne vloge: participativna vloga (participants), podložniška vloga (subjects) in župljanska/sopotniška vloga (parochials⁷). Ekvivalent in posledica so trije dominantni označevalni tipi politične kulture: participativna politična kultura, pasivna podložniška politična kultura in župljanska-sopotniška politična kultura. Participanti so politično informirani, zainteresirani, imajo racionalni pristop k politiki, želijo soodločati. Pasivni subjekti imajo oblikovana določena stališča, odnose do političnega sistema in njegove učinkovitosti, vendar so hkrati pasivni konzumenti politike – praviloma tudi priznavajo avtoritete in oblast brez velikih refleksij in prepričevanj. Župljani/sopotniki jemljejo politiko komaj zares, je ne razumejo kot centralnega mesta družbene regulacije, ne zavzemajo nobenih odnosov do političnih vlog. Vendar, »civic culture« ne nastopa v čistih formah, ampak kot mešana politična kultura (Almond & Verba: *The civic culture is a mixed political culture*). »Državljska kultura je mešana politična kultura. V njej mnogi posamezniki delujejo v politiki, vendar pa je prav tako tudi dosti takih, ki sprejemajo bolj pasivno vlogo subjektov. Še bolj pomembno je, da celo mnogi med tistimi, ki bolj aktivno delujejo v vlogi državljanov, niso opustili svojih vlog pasivnih subjektov in župljanov. Vlogo udeleženca so dodali vlogi subjekta in vlogam župljanov. To pomeni, da dejaven državljan ohranja svoje tradicionalne, nepolitične vezi, pa tudi svojo bolj pasivno politično vlogo kot subjekt.« (Almond & Verba 1963/1989: 474).

Model politične kulture; stališče do participacije v političnem procesu (vir: Almond/Powel, 1988)

100	udeleženci	udeleženci
80		podložniki
60		
40	podložniki	
20		
	župljani	župljani
	Demokratična industrijska družba	Avoritarna industrijska družba

To pomeni, da v neki družbi določeno število posameznikov zavzema aktivno vlogo v politiki, mnogi le vlogo pasivnih subjektov, nekaj pa je tudi sopotnikov, ki ne zaznavajo politike. Od tega, kakšno je razmerje med tremi skupinami (zlasti prvo in drugo), je odvisno

⁷ Parochos – župljan, sopotnik.

obeležje neke družbe. Almond (Almond 1988, cit. po Schöbel 1997) je na osnovi empiričnih dognanj tako idealtipsko shematiziral temeljna tipa industrijskih družb:

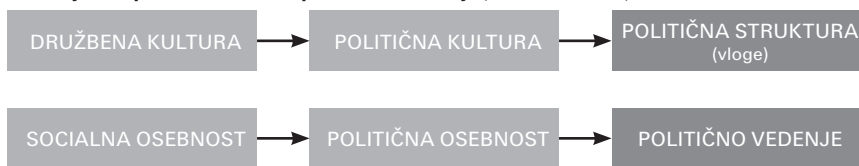
Percepcija državljsanske vloge ter razširjenost te percepcije med državljani odloča o obliki politične kulture posamezne dežele. Zgornja vizualna interpretacija kaže razmerje treh tipov subjektov (participativni, podložniško-državljsanski ter župljansko-sopotniški) v demokratični in avtoritarni industrijski družbi. V demokratični politični kulturi prevladuje participativna orientacija, kar pomeni, da politični informirani in hkrati zainteresirani državljani z racionalnim pristopom h politiki ter motivacijo sodelovanja v političnem odločanju prevladujejo nad tistimi, ki se pasivno podrejajo političnemu sistemu. Skupina sopotnikov, ki je neinformirana in ki jemlje politiko komaj zares, je v obeh primerih obrobna. V predmodernih družbah pa prevladujejo sopotniški, politično indiferentni in indolentni državljani nad pasivnimi oz. podložnimi političnimi subjekti. Participativno vlogo pa zavzema le ozka elita. Sprememba te strukture niso hitri in enostavni procesi. Nasilna politična modernizacija lahko celo privede do kontraučinkov. Znani so primeri nekaterih islamskih držav (npr. Iran v času šaha Reze Pahlavija), kjer so se vršili procesi sekularizacije države ter politične modernizacije brez nujnega vzporednega procesa kulturne modernizacije, kar je povzročilo reakcije, ki so popeljale v izraziti regres in utrjevanje predmodernih vrednostnih vzorcev.

Politična kultura je že vse od srede šestdesetih let osrednji in dominantni pojem oz. koncept, ko se sprašujemo o družbeni in sistemski formaciji in transformaciji ali persistenci ter – zlasti – o oblikah/formah ene ali druge. No, pojem in koncept politične kulture je precej širok, nejasen in zato pogosto služi kot nekakšen *catch all term* (Kaase), v katerega se da vse stlačiti. T. i. tranzicijske dežele je v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja preplavilo nekaj čarobnih besed, s katerimi se skuša zapolniti praznino, ki je zevala nekaj desetletij. Mednje gotovo sodi izraz »politična kultura«. Izraz je postal del standardnega besednjaka ne samo politologov in družboslovcev, ampak tudi novinarjev in politikov. Slednji izraz najpogosteje uporabljajo kot sinonim za politični bonton ali kvečjemu za »politično folkloro« (Rohe) in kot tak nastopa kot nadomestek za vsakršno pojmovno in pojasnjevalno zadrego. No, tudi v družboslovni strokovni in znanstveni javnosti ni opredeljevanje in raziskovanje politične kulture niti enostavno niti enoznačno. Znani nemški politolog Max Kaase (1983) je svoj čas izrekel odmevno metaforo o raziskovanju politične kulture kot »poskusu pripenjanja pudinga na steno«. Če definiramo politično kulturo v najbolj abstraktni formi kot dojemanje sveta politike, imamo dejansko spoznavne težave, če pa pojem zožimo na operativno definicijo kot stališče oz. odnos do

političnega sistema in subjektivne (kognitivne, afektivne in evaluativne) orientacije udeležencev sistema do političnih fenomenov, kot to naredi Almond (Almond/Verba 1980: 26), odpremo možnost empiričnega spremljanja fenomena. Pri tem seveda proučevanja politične kulture ne gre enačiti s preverjanjem stališč do konkretnih režimov, ampak »zaznavnih strategij in meril presoje« (Rohe 1996: 1), ki ta konkretna stališča oblikujejo. Vsekakor pa temelji empirično spremljanje (t.i. »survey research«) politične kulture neke dežele na predpostavki, da jo je možno proučevati in spoznavati preko orientacij in stališč individuumov, pač v smislu Almondove (Almond 1993: 15) opredelitve politične kulture kot vzorca subjektivnih orientacij do politike v neki naciji ali njenih podskupinah.

Ker se posameznik skozi politično socializacijo uvaja v kontekst vsakokratne politične kulture, se med (politično) osebnostjo in politično kulturo vzpostavi specifična interakcija. Namreč, posameznik kot aktivni ali pasivni subjekt političnega dogajanja in odločanja realizira svoje (politične) aspiracije in motive znotraj stanja neke politične kulture

Razmerje med politično kulturo in politično osebnostjo (vir: Shöbel, 1997)

Odvijata se torej dve ravni artikulacije – raven politične osebnosti in raven politične kulture. Politična kultura vpliva na oblikovanje politične strukture in pripadajočih vlog. Politična osebnost (človek kot posledica politične socializacije) determinira politično vedenje. Zanimivo je, da je v zgodnejših, klasičnih obravnavah koncepta politične kulture poleg institucionalnih struktur, političnih akterjev in zmožnosti/učinkov političnega sistema veliko bolj pomembno mesto, kot ga zavzema sedaj, imela tudi psihološka dimenzija. Znani nemški politolog Kaase⁸ meni, da je psihološka dimenzija skorajda izrinjena iz sodobnih obravnav politične kulture, ker izsledki niso potrjevali domneve, da osebnostne karakteristike pomembno olajšajo razumevanje političnih procesov. Enostavneje rečeno: s psihološko intervencijo niso vedeli kaj početi; bila jim je premalo uporabna. No, v resnici je problem čisto drugje. Namreč, veliko vprašanje je, kako osebnost definirati skozi politični, politološki kategorialni aparat (npr. demokratična

⁸ Kaase, M.: Political Culture and political konsolidation. (cit. po Shöbel 1997).

osebnost, politično participativna osebnost ...). Zagate se rešujejo na različne načine. Denimo s pomočjo metričnih spremljanj ne/avtoritarnega potenciala individuumov (v smisli študij o avtoritarni osebnosti, avtoritarnega, fašistoidnega potenciala itd.) ali skozi različne indeksacije demokratičnega potenciala.⁹

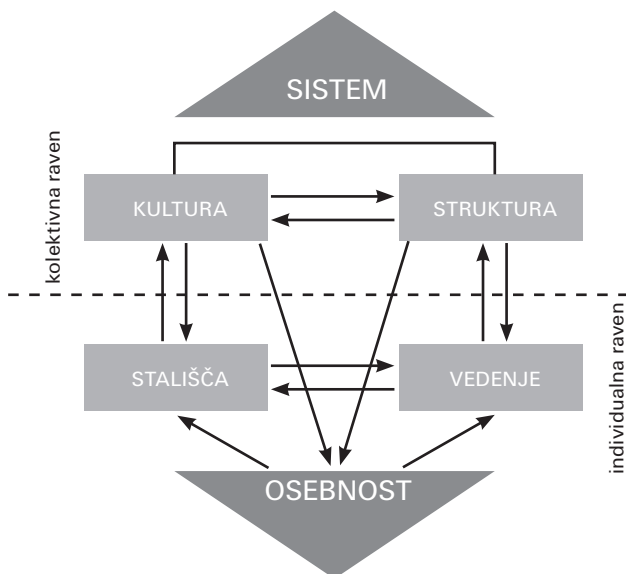
Politična kultura je po Carolin Schöbel (Schöbel 1997: 23) osrednji koncept analize transformacij ali persistence političnih sistemov. Vsekakor pa lahko rečemo, da kultura in osebnost inter/agirata; politična kultura in politična osebnost součinkujeta.

Zato je podoben tudi odnos med sistemom in osebnostjo ali med kolektivno in individualno ravno. Na ravni sistema je pomembna distinkcija med kulturo in strukturo: medtem ko kultura zajema celovitost stališč, norm, vrednostnih drž, pa struktura zajema vloge kot manifestne variable. Tej diferenci (kultura - struktura) ustreza diferenca med stališči in vedenjem na individualni ravni. Medtem ko so stališča usmerjena na konkretne objekte (je objektno vezana), je vedenje splošna strategija ravnanja in odzivanja, ki ga determinira osebnost. Med kolektivno in individualno ravno pa poteka vzajemno učinkovanje. Tako po C. Schöbel (Schöbel 1997: 24) kultura in struktura nekega političnega sistema sooblikujeta osebnost. A hkrati je preko vpliva političnih stališč in načinov vedenja osebnost determinanta kulture in strukture nekega političnega sistema.

Politična kultura in (politična) osebnost sta koncepta analize na različnih ravneh in prideta v stik preko vedenjskih oblik in stališč. Koncept politične kulture je empirično posredovan na individualni ravni in je z agregacijo generaliziran na kolektivno raven. Zato nastopa koncept (politične) osebnosti kot pomembna dimenzija analize politične kulture.

⁹ Zgleden primer tovrstnih prizadevanj je Plasserjeva (1997) tipologija demokratičnih orientacij, kjer s pomočjo indeksiranja odgovorov na vprašanji o preferenci več- ali enopartijskega sistema in preferenci demokracije in diktature dobimo pet značilnih skupin demokratičnega potenciala: prepričani demokrati, kritični demokrati, resignirano odtujeni, latentno avtoritarni ter antidemokrati. Prepričani demokrati so tiste osebe, ki v vsakem primeru dajejo prednost demokraciji in pluralizmu pred diktaturo in enostrankarstvom. Kritični demokrati so osebe, ki sicer dajejo prednost demokraciji, vendar jih zaradi želje po politični enotnosti nekoliko privlači enostrankarski sistem. Resignirano odtujene so osebe, ki so indiferentne do oblike političnega režima, vendar pa sprejemajo večstrankarski sistem. Latentno avtoritarne so osebe, ki so indiferentne do oblike režima, se pa opredeljujejo direktno za enostrankarski sistem. Antidemokrati so osebe, ki dajejo diktaturi »pod določenimi pogoji« prednost pred demokracijo.

Klasifikacija je sicer uporabna, vendar pa dejansko ne odgovori na vprašanje psihološkega portreta politične (denimo: demokratične) osebnosti, ampak le na manifestni odnos do ikon demokracije: demokracija versus diktatura, enostrankarski versus večstrankarski sistem.

Razmerje med osebnostjo in političnim sistemom (vir: Shöbel, 1997)

Shema je v razumevanju razmerja med osebnostjo in sistemom bliže Almondovi kot Greensteinovi percepciji. Namreč, za razliko od Greensteina Almond razlikuje nivoje dimenzije in objektov politične socializacije; torej: stališča (attitudes), zaznave (cognitions), vrednotni standardi (value standards) in občutki (feelings) do političnega sistema nasploh, do vlog, ki izhajajo iz njega ter glede na nosilce vlog. S tem pa Almond veliko bolj kot Greenstein poudarja povezavo in prepletenost politične socializacije in političnega sistema. Ch. in W. Hopf (Hopf & Hopf 1997: 14) pravita, da je politična socializacija vseh ali vsaj večine udeležencev pogoj za stabilnost in legitimnost sistema. Vendar pa ta načelni stavek poraja mnogo vprašanj. Med drugim, kaj zgodovinsko in družbeno pomeni, če uvajanje v politično kulturo spodleti? Ali sploh lahko definiramo, kaj je uspešen spodleteli uvod v politično kulturo? In nena zadnje: ali pomeni uvajanje v politično kulturo to, da morajo naslednje generacije obstoječo politično kulturo nekritično prevzemati in akceptirati?

Korak naprej k odgovori na mnoga tako zastavljena vprašanja je naredil Easton. David Easton¹⁰ je namreč v kontekstu raziskovanj politične kulture sredi šestdesetih let razdelal teorijo politične legitimacije. Temeljno izhodišče legitimacijskega razmisleka je stopnja in forma

¹⁰ Easton, D.: A system Analysis of Political Life. The University of Chicago Press. Chicago 1965 (ponatis 1979).

podpore političnemu redu sistema. Demokratični red je – za razliko od nedemokratičnih – v celoti odvisen od legitimacije ter od čim bolj univerzalnega sprejemanja in priznavanja pravil, ki omogočajo med drugim razreševanje konfliktov. Namreč, po Eastonu je specifična prednost demokratičnega reda v tem, da se tako empirično kot analitično prepozna jasna ločnica med političnim redom in konkretnimi nosilci politične vladavine. To v principu pomeni, da v primeru nezadovoljstva volivci izkažejo nezaupanje nosilcem politične vladavine, režim pa ostane nespremenjen. Lipset (1962) poimenuje to značilnost kot *legitimacijsko rezervo*: medtem ko je torej demokracija po eni strani veliko bolj odvisna od politične podpore državljanov, pa v času kriz omogoča visoko stabilnost političnega reda. V avtoritarnih ali totalitarnih režimih pa v primeru padca konkretne politične oblasti (political authorities) pogosto razpade tudi politični red.

Easton v svojem sistemsko teoretičnem modelu izraža podporo kot pozitivno ali negativno, preferentno, nepreferentno orientacijo oz. stališče do nekega objekta, ki je lahko izraženo tudi z vzporedno akcijo. Easton razlikuje tri ciljne objekte podpore oz. legitimacije:

- politično skupnost (*political community*)
- politični red (*regime*)
- nosilci politične oblasti (*political authorities*)

Politična skupnost (political community) je po Eastonu (1965) »... tisti vidik političnega sistema, ki ga sestavljajo njegovi člani, če v njih vidimo skupino oseb, ki jih povezuje politična delitev dela« (Easton 1979: 177). Tu niso mišljene forme in strukture političnih procesov po sebi, ampak gre za oznako skupine članov, ki jih udeležba v skupnih strukturah in procesih bolj ali manj tesno povezuje. To pomeni, da neki član izraža svoji politični skupnosti podporo (do) takrat oz. je zainteresiran za njeno ohranjanje in nadaljevanje tako dolgo, dokler omogoča članom, da prevzemajo vloge pri kreiranju kohezivnih odločanj. Spremembe političnih avtoritet (oblasti) in političnega reda zato praviloma ne vključujejo spremembe politične skupnosti. Ta se spremeni šele takrat, ko pride do notranje delitve v politični skupnosti. Ko na primer neka specifična skupina »izstopi« iz obstoječe in do tedaj priznane skupnosti oz. se več ne prepozna kot kolektivni član. Najbolj tipičen primer so artikulacije kakega separatističnega gibanja, ki postopoma zavzame široko legitimiteto znotraj neke skupine v dotedanji politični skupnosti. Sicer pa je irelevantno, ali se članstvo v politični skupnosti oblikuje oz. identificira tudi skozi članstvo v sociološkem in socialnopsihološkem smislu. Člani politične skupnosti so lahko iz različnih kultur, etnij, generacij in tradicij. Posameznik lahko hkrati pripada oz. se prepozna kot član več političnih skupnosti. To se dogaja, ko skupnost nekega

subsistema pripada drugemu nadrednemu sistemu ali ko dva sistema, ki jima posameznik pripada, posedujeta enak politični red. Vezi v politični skupnosti so necele in vezane zgolj na del osebnosti – v primeru politične skupnosti na politično vedenje. To pomeni, da vez determinira zgolj dejstvo, da si delijo skupno politično strukturo, in zato ni pomembno, ali so med njimi pozitivne ali negativne vezi.

Stopnjo podpore politični skupnosti določa »čut skupnosti« (sense of community). Ni pa občutek skupnosti pogoj za oblikovanje politične skupnosti. Od tega, ali je prisoten in v kolikšni meri je prisoten, pa je odvisna stabilnost političnega sistema. Poleg čuta skupnosti obstajajo še druga sredstva za vzdrževanje politične skupnosti, vsekakor pa dolgoročna odsotnost slabi njeno stabilnost.

Politični red (regime) razume Easton kot okvir, znotraj katerega se politične zahteve (demands) pretvarjajo v politične odločitve. Interakcija, ki se v tej relaciji odvija, je v precejšnji meri vnaprej nepredvidljiva. Če temeljna vprašanja političnega reda niso razrešena oz. če o njih ne obstaja minimalni konsenz, se po Eastonu lahko obstoječi sistem poruši. Vendar pa se soglasje o temeljnih vprašanjih ne postavi enkrat za vselej, ampak se dinamično modificira. Zato mora sistem, ki se želi ohraniti, znati reagirati na spremembe v vrednotnih predstavah, socialne oz. družbene transformacije itd. Namreč, jedro političnega režima predstavljajo tri komponente: vrednote z definiranimi splošnimi cilji in načeli, norme, ki določajo okvir delovanja, ter struktura vladavine, ki določa strukturo vlog, ta pa oblikuje distribucijo in izvedbo oblasti.

Temeljne vrednote in načela, ki so podlaga za vse ostale norme in strukture, morajo biti znotraj sistema uglasene, da bi se ta lahko ohranjal. Vrednot, ki predstavljajo osnovo sistema, ne razumejo in ne interpretirajo vsi udeleženci na enak način. Nekateri člani celo določene vrednote znotraj temeljev sistema zavračajo ali ne priznavajo. Ali ima in koliko ima to vpliv na usodo sistema, pa je odvisno od velikosti skupine znotraj politične skupnosti ter zlasti od njihove socialne moči. Če pride do transformacij temeljnih vrednot ter razumevanja principov, pride do spremembe političnega reda.

Norme kot drugo temeljno komponento političnega reda ne predstavljajo samo formalna ustavna, zakonska in podzakonska določila, ampak tudi nepisana pravila, ki so obče sprejeta znotraj sistema (npr. »tolerance in dispute«) in ki se jih ne da zapovedati in predpisati.

Tretja pomembna komponenta je struktura vladavine. Vsak sistem premore vsaj minimalno delitev politične vladavine. Formalna ali neformalna delitev nalog oz. politične delitve dela oblikuje bolj ali manj stabilno strukturo vlog (»set of roles«). Pri tem Easton ne meri na konkretne nosilce vlog. Te vloge so sestavljene iz vedenjskih vzorcev

in pričakovanj o tem, kako naj se nosilec vloge obnaša ter kakšno naj bo obnašanje skupnosti do njega. Vloge v političnem sistemu predstavljajo oz. oblikujejo določeno moč (možnost in pravica dajanja navodil, povelj, prisile itd.), ki omogoča nosilcu izvajanje odločitev in dejanj. Moč vloge predstavlja določeno avtoriteto. Easton razume avtoriteto v Webrovem smislu kot relacijo, v kateri ena oseba drugo priznava in posluša tudi takrat ko ji njena zahteva ali zapoved ne ustreza. Namreč, avtoriteta vloge temelji na prepričanju oz. veri v legitimnost te vloge. Kot poudarjata M. in B. Völker (Völker & Völker 1998: 15), se vloge ne delijo slučajno in ne brez povezav. Struktura vlog odslikava distribucijo moči v sistemu. Podpora pa se ne nanaša na posamezne vloge, ampak vselej na strukturo vlog.

Prostor delovanja oz. izvajanja vlog se določa skozi kulturo in moralične predstave, ki jih človek osvaja skozi splošno in politično socializacijo od rane mladosti naprej. Ta proces pa je izjemno pomemben, saj brez vere v legitimnost ne more noben sistem dolgoročno ohranjati podpore oblastnih vlog.

Nosilci politične oblasti (political authorities) so osebe, ki se ukvarjajo z opravljanjem in reševanjem dnevopolitičnih nalog. Imetnike vloge avtoritet Easton tako opiše: »*Tiste, ki si lastijo vloge oblasti, je treba jasno razlikovati od samih teh vlog. (...) Predsedstvo države, predsedstvo vlade ali pa zakonodajalec so opravila, dolžnosti, ali pa zelo formalne vloge, ki lahko trajajo cele generacije, cela stoletja, medtem ko se tisti, ki opravljajo te dolžnosti, redno zamenjujejo. Če uporabimo pojem 'avtoritete' (oblasti) za označitev teh ljudi, ki opravljajo te dolžnosti, lahko na splošno rečemo, da ta pojem vključuje člane sistema, ki ustrezajo neštetim merilom: spopadati se morajo z vsakodnevnimi zadevami političnega sistema, večina članov sistema jih mora prepoznavati kot tiste, ki so odgovorni za te zadeve, in njihove dejavnosti morajo biti pri večini ljudi in v večini časa sprejete kot obvezne, vse dokler delujejo v okvirih svojih vlog*«. (Easton 1979: 212)

Da bi si zagotovili legitimiteto, jih morajo člani prepoznavati kot osebe, ki prevzemajo odgovornost za izvedbo teh nalog. Po Eastonu se področje avtoritete oz. diskrecije politične oblasti nosilcev vlog razteza v zelo širokem razponu od predsednika države (v ameriškem sistemu) do poštarja.

Easton definira podporo kot »...neko stališče, po katerem se oseba orientira do nekega objekta/predmeta, bodisi ugodno ali neugodno, pozitivno ali negativno. Tako stališče se lahko izraža tudi v vzporedni dejavnosti.« (Easton 1975: 436). To pomeni, da se podpora manifestira kot stališče ali kot vedenje in je lahko naravnana pozitivno ali negativno. Easton loči dve temeljni obliki podpore:

- specifična podpora (specific support)
- difuzna podpora (diffuse support)

Specifična podpora je naravnana kratkoročno in se nanaša pretežno na učinek nosilcev politične oblasti: »*Edinstvenost specifične podpore je v njegovem odnosu do zadovoljstva, za katero člani sistema čutijo, da ga doživljajo ob zaznavnih učinkih in uspešnosti dela političnih avtoritet.*« (Easton 1975: 437) Da bi bili deležni sploh kakšne podpore, morajo biti nosilci zaznani tako kot tudi njihove odločitve, dejavnosti in nastopi. Specifična podpora se oblikuje na dva načina. Po prvem načinu član kot ocenjevalec ocenjuje politične avtoritete glede na oblikovane zahteve in aspiracije in z njimi primerja zaznavo efekta v političnem outputu. Pri tem je po Eastonu vseeno, ali je te zahteve definiral ocenjevalec sam ali kdo drug (oseba, skupina). Ocenjevalec enostavno presoja, koliko so bila pričakovanja oz. zahteve (njegova ali koga tretjega) uresničena. Po drugem načinu pa lahko specifična podpora temelji na ocenjevanju splošnih dejanj oz. dejavnosti. V obeh primerih pa je specifična podpora odvisna od dosežka oz. učinkovitosti nosilcev politične oblasti.

Nasprotno pa Easton definira **difuzno podporo** kot dolgoročno in temeljno stališče do vseh treh komponent političnega sistema. In če velja, da je specifična podpora odvisna od učinka nosilcev oblasti, je difuzna podpora glede na učinke neodvisna, afektivna, vrednostno naravnana in usmerjena na vse tri objekte (politično skupnost, politični red in nosilce). »*Na najkrajši način lahko opišemo glavni pomen difuzne podpore tako, da rečemo, da se nanaša na ocenjevanje tistega, kar je nek predmet, ali kar ta predmet predstavlja, to je splošnega pomena, ki ga ima za neko osebo, ne pa tega, kar ta predmet počne.*« (Easton 1975: 444)

Izvor difuzne podpore vidi Easton po eno strani v zgodnji otroški in mladostni socializaciji, po drugi strani pa tudi v oseb(nostn)-ih izkušnjah. Difuzna podpora nastopa pri Eastonu kot *zaupanje* (trust) in kot *legitimiteta* (legitimacy). **Zaupanje** bi lahko definirali kot pričakovano verjetnost » ... *da bo politični sistem (ali njegov del) ustvarjal prioritete rezultate, tudi če je nenadzorovan ... Navzočnost zaupanja bi pomenila, da bi člani čutili, da upoštevajo njihove interese, tudi če bi bile oblasti podvržene majhnemu nadzoru ali preiskovanju.*« (Easton 1975: 447)

Zaupanje je psihološko ter sociološko modelno in strukturno zapleten mehanizem. Delhey in Newton (2002) klasificirata teorije pojasnitve izvora (ne)zaupanja v dve splošni skupini. V eni so t.i. **individualne (psihološke) teorije**. K njim prištevajo pojasnitve in modele Eriksona, Allporta, Catella in še zlasti Rosenberga. Splošni pojasnitveni model gre nekako takole. Socialno zaupanje je jedrna poteza osebnosti. Človek se zaupanja nauči zgodaj, zato je vztrajna lastnost, ki se spreminja

počasi in v glavnem le na podlagi neprijetnih (travmatičnih) izkušenj. Načeloma pa velja, da zaupanje bolj kot objektivne prilike determinira subjektivna mera. Številni psihologi pojasnjujejo zaupanje s celovitim odzivanjem osebnosti na zunanje dražljaje in ga tesno povezujejo s kategorijo optimizma.

Drugi sklop t.i. **societalnih teorij** pa predpostavlja, da je socialni oz. družbeni kontekst pomembnejši od individualnega. V socialnem sistemu se oblikuje in prevladuje večja ali manjša stopnja kulture (ne)zaupanja (Puntam, Newton, Hardin). Empirično družboslovje preverja »interaktivno« zaupanje z variacijami standardnega vprašanja, ali je ljudem vredno zaupati. Različni pojasnitveni modeli (t.i. Voluntary Organisations Theory, Networks Theory, Community Theory ...) skušajo pojasniti socialno komunikacijsko interakcijo, ki ne deli, razločuje glede na stopnjo ne/zaupanja samo posameznikov, ampak socialne skupine in tudi celotne kulture.

V razpravah in študijah se uporablja široko paleto pojmov pod skupnim imenovalcem »zaupanja«: zaupanje kot socialna kategorija, zaupanje kot historična kategorija, zaupanje kot politična kategorija (Frevort, 2002). Vsekakor pa se pojem zaupanja osredišči kot instrument družbene diagnoze (Wenzel, 2001).

Najsplošnejša delitev pojma se veže na razumevanje zaupanja kot mehanizma odnosa do drugih posameznikov in do institucij. V kantovskem jeziku bi lahko vpeljali razlikovanje na odnosu *fides versus credo*, kjer prva kategorija meri na vero in zvestobo, torej subjektivno zaupanje, druga na neosebno, deklarativno prepoznavanja, pristajanje, proglašanje. Hegel je skušal narediti razloček med težko prevodljivo distinkcijo pojmov *Vertrauen* in *Zutrauen*, s katerim skuša narediti prehod od osebnega zaupanja (Vertrauen) k političnemu, k institucionalnemu pripoznavanju, legitimiranju. Zaupanje kot *Vertrauen* bi tako označili kot interpersonalno kategorijo (vera v človeka), zaupanje kot *Zutrauen* pa kot transpersonalno kategoriji pripoznavanja in artikuliranja državljske lojalnosti.

Sicer pa politično zaupanje lahko vsebuje različne vsebine in kategorije. R. Zintl (2002: 171) tako shematizira matrico tipologije:

	Oblika izvajanja pravil	
	Endogena	Eksogena
Svobodna kooperacija (pogodba)	Socialne norme svobodnega občevanja	Urejanje s prisilo
Arena veljave pravil		
Obvezujoče odločitve (politika)	»Socialne norme« političnega delovanja	Režim prisile

Politično zaupanje lahko tako delimo v zaupanje v politiko/e in zaupanje v gospodstvo/vladavino. Oboje je izrazito legitimacijski

mehanizem. Osvajanja in sprejemanje pravil se dogaja skozi zgodnjo politično socializacijo in kulturno determinacijo oz. involvacijo. Drugače rečeno, (politična) socializacija pojasni razlike med posamezniki in razlike med kulturami, etnični, nacionalnimi skupinami.

Posebno pomembna momenta oblikovanja družbene kohezivnosti sta obseg zaupanja in tolerance do drugih. Že klasični Georg Simmel (1908) je predpostavljala, da je »... *zaupanje najpomembnejša kohezivna sila v družbi*«. Še več. Simmel je menil, da zaupanje ne potrebuje osebnega poznavanja in zato zaupanje omogoča socialno interakcijo in sodelovanje s tujim človekom. Ali, kot je veliko kasneje zapisal Sztompka (1997: 14): »Zaupanje rodi zaupanje; priznanja zaupanja, je običajno recipročno«. ¹¹

Zaupanje je nenazadnje pomembna sestavina t.i. »socialnega kapitala«. Pri tem socialni kapital razumemo v Putnamovem smislu kot značilnosti socialnega življenja – socialne mreže, socialne norme, zaupanje –, ki omogočijo participantu, da deluje učinkoviteje, ko si prizadeva za doseganje ciljev.

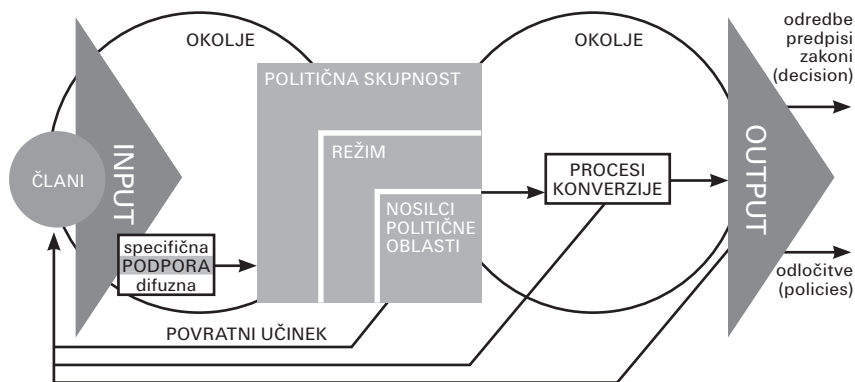
Zaupanje je zato eden od nujnih, a ne zadostnih pogojev demokratičnega ustroja. Vsekakor pa je za normalno delovanje odprte družbe nujno tako zaupanje v institucije kot zaupanje v akterje. Kakšna mera zaupanja je nujna za »normalno« delovanje odprte, demokratične družbe, je težko oceniti. Vsekakor pa mnogi raziskovalci (npr. Sztompka, 1997) vidijo v premajhni stopnji zaupanja v institucije in akterje velik problem postkomunističnega konsolidiranja demokracije. Kot v primeru **zaupanja v ključne institucije države** (confidence in institutions of the polity), postkomunistične države tudi v **primeru zaupanja v ljudi** (trust in other) kažejo močan zaostanek za etabliranimi demokracijami. In zanimivo ter popolnoma nepričakovano – glede na kazalce razvitosti –, Slovenija še zlasti. Še več. V študiji Delheya in Newtona (2002) je Slovenija predstavljena kot dežela izrazitega nezaupanja v sočloveka, kar je težko pojasniti s fenomenom (post)komunističnih dežel (ekonomski standard, urejenost države, upoštevanje pravnih norm, socialna varnost itn.).

Legitimiteta pa je po Eastonu dojemanje, po katerem je »*prav in se spodobi ... da sprejemamo oblast, da se ji pokoravamo in da sprejemamo zahteve režima. V tem se izraža dejstvo, da na nek nejasen ali pa na čisto jasen način vidimo, da je to v skladu z našimi lastnimi moralnimi načeli, z našim občutjem, kaj je prav in kaj se spodobu na političnem področju.*« (Easton 1975: 451)

¹¹ »Trust breed trust; trust received is usually reciprocated.«

Spodnja shema prikazuje dimenzije političnega sistema v Eastonovi koncepciji: člani (members) so skozi inpute in outpute povezani s tremi ravnmi političnega sistema. Sistemski input predstavlja izraze difuzne ali specifične podpore (support) in zahteve (demands) članov, sistemski output pa formalno sprejete odredbe, predpise, zakone (decision) ter cilje in poti ter odločitve (policies) političnega vodstva.¹²

Easton: Dimenzije legitimacije političnega sistema

*
* *

Torej, politično kulturo bi lahko označili kot vzorec subjektivnih orientacij državljanov do svojega političnega sistema. Politična socializacija odigra pri oblikovanju teh subjektivnih orientacij ključno vlogo. Najbolj zgodnje politične zaznave in identifikacije otrok so od učinkov neodvisne *afektivne identifikacije* s političnim sistemom, artikuliranim skozi udomačene pojme države, domovine ter zlasti njenih simbolov ter reprezentantov. Stabilnost političnega reda sicer ni odvisna izključno od politične socializacije. Poskrbi pa politična socializacija za »ne/dedovanje« oz. ne/prenos oz. sploh vzpostavljanje ali nevzpostavljanje temeljnega zaupanja v sistem, ki je ključnega pomena za ohranjanje demokracije kot političnega reda.

Interes otrok za politiko se najprej artikulira skozi banalne predstave in predelave. Po raziskovanjih ameriških avtorjev (npr. Greensteina 1965) so v najzgodnejših zaznavah prisotne afektivne, pozitivno naravnane na politični sistem. Greensteinove zaznave se izrazito vežejo na specifično dojetje politike v Združenih državah ter tudi na dojetje politične vloge ZDA in jih je zato težko brez omejitev prenašati

¹² Cf. Kleinheinz 1995:58. Shema je prirejena po Chaffee 1975:94.

v evropski perceptivni model politike in političnega. Tako po Greensteinu osnovnošolski otroci vidijo svojo domovino in državo (ZDA) kot idealno in močno. Tudi predstava o nosilcih oblasti je izhodiščno pozitivna: politične osebnosti so močne, a dobronamerne, brez napak, ter nastopajo kot zaščitniki in pomočniki človeka. Dominantna figura otrokovih političnih zaznav in presoj je predsednik države. Ocena se reducira na njegove oseb(nost)ne kvalitete. Razločevanje med funkcijo in osebnostjo politika nastopi šele sorazmerno pozno. Močno zaznana je tudi figura policista, ki ga vidijo predvsem kot pravičnika, zaščitnika ljudi, preganjalca nepridipravov, ne pa kot predstavnika represivnega organa. Apriorno pozitivna ocena policista proti koncu osnovne šole nekoliko upada in je nižja od ocene predsednika. Posebno, brezprizivno pozitivno mesto v otroški zaznavi politične realnosti zavzema tudi abstraktni pojem zakona, zakonitosti, ki ga povezujejo s konsekvencami, kaznovanjem, kot absolutno opravičljivim dejanjem za neprimerna oz. nedovoljena dejanja. Precej bolj pozno pa se izoblikujejo predstave o političnih strankah, pa še te so vezane na identifikacijo skozi močne predstavnike oz. politične osebnosti.

Najzgodnejša zaznava politike je nasičena z emocionalno obarvano presojo, apriornim zaupanjem in sploh harmonično predstavo. Odstopanj od tako organiziranih zaznav je po Greensteinu malo. Potek krivulje emocionalne vezanosti otrok je možno pojasniti z dvema principoma: s t.i. »*primacy principle*« in s t.i. »*structuring principle*«. ¹³ Prvi princip pojasnjuje, da je učni rezultat (socializacije) toliko bolj stabilen, kolikor prej se učenje prične, drugi pa pojasnjuje, da zgodaj oblikovana stališča vnaprej strukturirajo pridobitev kasnejših stališč, kar pomeni, da te predstavljajo konkretizacijo zgodnejših in splošnejših stališč. Sicer pa je učinek močne emocionalne vezanosti in idealizirane predstave politike dvojen: po eni strani omogoči in poenostavi procese internaliziranja političnih norm, po drugi strani pa se s tem oblikuje nekakšna obramba pred konfliktnostjo ter redukcijo konfliktnega potenciala nasploh (Hopf & Hopf 1997: 16). Vprašanje je, koliko je možno klasična Greensteinova dognanja na ameriških razmerah v šestdesetih letih univerzalizirati in prevajati v evropsko shemo. Pojem političnih avtoritet, pojem domovine, države je v evropskem prostoru obravnavan z veliko večjo distanco in ideološko neobremenjenostjo kot je to v ZDA. Sicer pa prevladujoče sistemskoteoretično utemeljeno raziskovanje politične socializacije po Ch. in W. Hopf (Hopf & Hopf 1997: 16f.) postavlja v ospredje t.i. manifestno politično socializacijo, pri tem pa spregleda oz. zanemarja, kako otroci osvajajo in utrjujejo ne/avtoritarne »predpolitične« vzorce vedenja in odzivanja (kompromisna ne/zmožnost, pripravljenost na

¹³ Cf. Hopf & Hopf 1997: 16.